

ГОРДАНА МАЛЕТИЋ

КАТАРКЕ БЕОГРАДА

*Приче о Београду и умећима
његових сјановника*

Садржај

Први део

МАСТИЛО ЗА ГОСПОДАРА

Предсказање	11
Одлука	15
Плави месец над Петрусом	29
Несталне	39
На ћилибарском путу	49
Свирач	59
Необичан посао	65
Узаврели град	71
Зебња	81
У Румелијском Мисиру	87

Други део

ГОСПОЋИЦЕ И ЈУНОШЕ

Тешке муке	99
----------------------	----

Шегрт107
Све с мером119
Најновије вести127
Неблагородни јуноша133
Одмеравање143
Чудо технике153
Јужни слон и велике мачке163
Михајло и Мика.171
Ново доба179
Речник мање познатих речи189
Белешка о писцу197

ДЕО ПРВИ

Масѡило за Госѡодара

ПРЕДСКАЗАЊЕ

– Никола, донеси воде! – викну дечакова мајка и овај одмах уђе у кућу, узне тестију и истрча. До извора није било далеко. Дечак крену познатим путем узбрдо. А онда застаде. Чуо је гласове издалека. Допирали су са пристаништа. Сигурно је опет приспела каква галија. За тренутак се премишљао. Прошли пут када се задржао, запретили су му жестоки батинама, ако опет закасни. Али његова недоумица брзо прође. „Само ћу да провирим“, обећа сам себи и већ су га ноге хитро носиле путићем према капији кроз коју ће изаћи на широки пут изван бедема, дуж саме речне обале. „Није далеко“, помисли, „нико неће ни приметити“.

Издалека је угледао бродове укотвљене у луци. Било их је четири. Дечак успори. Чуо је шкрипу дрвета и видео високе јарболе са заставицама на врху како се померају горе-доле, љуљајући се на води. Сада сасвим успори и будним оком стаде да их посматра. Одушевљавали су га ови уски, дуги, ниски бродови, пуни

разних изненађења. Не зна се шта му је више привлачило пажњу – чворови дебеле ужади којом су били везани, весла, клупе за веслаче, кормило, мостићи за прелаз на палубу или шарена кабина. Али најлепше од свега биле су крме, а њих, као за пакост, није увек могао добро да види. Зато би волео тренутке у којима брод испловљава, како би се нагледао задњег дела. Они су били посебно леви, резбарени и обојени у златно, плаво или црвено. Гледајући их, мислио би о путовањима у далека места и заборављао на време. Зато би га после код куће грдили.

А била је једна галија посебно драга његовом срцу. У себи ју је називао својом и сањао да баш на њој плови некуда далеко, заједно са оним одважним људима које је свакодневно виђао у луци где ужурбано раде или разговарају. Полазећи од дрвеног кљуна тог брода, златне боје, па до крме, лучно украшене грожђем у чијој су се средини налазиле фигуре брадатих људи, јарко обојених, све је на њему било складно. Нарочито је волео онај тренутак када спуштају једро, а ветар почиње да га надувава, када се брод одлепљује од луке. И баш он је данас ту. Пришао је сасвим близу и спустио шарену тестију на земљу.

Галија тек што није испловила. Утоварују се сандуци, оковани ковчези, корпе са храном. И посада је сва на броју, као и путници. Четири господина у скупоценим огртачима, са дивним шеширима на главама улазе преко даске један по један. „Благо њима“, мислио је. „Они ће се нагледати далеких предела. Можда ће стићи чак до мора.“ Причало се да постоје неке огромне воде које се тако зову, дубоке, много

веће од оних које је свакодневно посматрао, мада му је тешко било да у то поверује. Али својим ушима је слушао разговор двојице људи ту, у луци, који су причали о незамисливим дубинама и таласима, и о огромним бродовима који њима плове, много већим од ових којима се они возе. „Како брод може бити већи од моје лепе галије?“, питао се дечак, сећајући се често делова тог разговора. „Три велика једра и још приде мала...“ Није му то било јасно. „Кад порастем, можда ћу боље разумети. А можда ће сви бродови тада стварно бити већи“. У тим мислима сачекао је и тренутак одвајања брода од обале, чуо узвике заповедника који је тражио парадно веслање и послушни пљусак весала. Ускоро је опет могао да на тренутак види крму, сву у јарким бојама, а онда је брод ухватио курс низводно. Пратио га је жељним очима још неко време, а онда се сетио свог задатка. Зато се саже брже-боље да узме тестију, али ње тамо не беше. Дечак се препаде и стаде освртати око себе. Најзад му постаде јасно да су и њу, грешком, утоварили на брод са осталом робом. Кренуо је лаганим кораком кући. Није му се враћало јер је знао да га чекају батине. Па ипак, после неког времена, поврати му се храброст. „Тестија је сада на мојој галији. То је добар знак. То значи да ћу и ја једног дана...“ И дечак весело одјури кући.

ОДЛУКА

Јован, дете српских великаша, доселио се са родитељима у Мали град утврђеног Београда, у суседство самог Деспота. Ту им је било лепо и удобно и дечак је, са браћом и сестрама, лепо живео.

Како је растао, ствари су се у његовом седмогодишњем животу делиле на оне уобичајене, свакодневне, и на оне недокучиве, којих је бивало све више. Ишао је на реку, с дозволом и без ње, играо се са браћом, сестрама и псима, испитивао околину. Шетао се са учитељем по граду и по природи, учења ради. Дечје игре доносиле су му радости, али било је и ограничења. Великашки син у Београду ипак није могао изаћи кад му се прохте; за њега није важило понашање остале деце која, кад устану, излете напоље и врате се тек кад их се сете. Није смео ово, није смео оно... Али на све то се навикао. У последње време, нарочито су га занимали послови којима су се људи бавили. Тако је у његов видокрут ушао непознат човек чудног занимања.

Јован је настојао да не пропусти дане кад се ишло у подграђе каквим послом. Ван градских капија било му је нарочито лепо и весело. Тамо је поглед имао ширину а нових открића било је на сваком кораку. Једног јутра када се обрео међу кућама ван утврде, привукао му је пажњу кућерак неправилних зидова са помало нахереним кровом. Ни двориште ту није имало уобичајен изглед. Било је без кокоши, гусака и какве штале из које би вирио коњ или магарац, без лепо негованих травњака и цветњака, као код његових, али су се у њему налазиле саме необичне ствари. У кршу који је тамо владао само је један дремљив мачак био жив и чукао испод лестава. Остало су заузимали велики судови, бакрачи, џакови, некакав прах и камење, а на средини је још стајала гомила пепела од скоро паљене ватре. Угледао је и постаријег човека како седи у кући и замаче руке у неко бласто. То га је снажно привукло па није издржао, већ је улетео унутра.

Кад се зауставио, за тренутак је остао без речи јер га је пресекао мир у просторији. Осетио је додир неког другог света, као оно једном кад је упао у рибњак. У средишту тог света, такорећи на престолу, на столици је седео човек. Деловао је усредсређено и мирно, али је то био само привид, јер је ногом покретао точак с којим му је столица била повезана, а рукама је час подизао, час спуштао неку умешену грудву теста, помало нагнут према њој. Како уопште није обратио пажњу на њега, дечаку се учинило да се дошаптава са том смесом.

Јован не издржа, већ му се обрати, без поздрава:

– Шта то радиш, чико?

Човек тек малчице подиже поглед и осмехну се.

– Чији си ти, мали?

– Кнеза Богосава и кнегиње Данице.

– Гледај, па ћеш видети. Немој много да запиткујеш – одговорио му је човек.

И Јован је гледао. Прво је стајао, па се премештао с ноге на ногу и најзад пришао сасвим близу. Посматрао је с великим занимањем оно што се дешава, али није био сасвим сигуран шта види. У некој чудној тишини пуној ишчекивања одвијало се то што је било очигледно а неразумљиво. Само је повремено чуо туп звук померања полуге што ју је покретала нога и шкрипутаво окретање точка. Она хрпа, која му се у почетку чинила као грудва умешеног теста, сада је имала облик купе. Али и она се стално мењала. Час је добијала кружан облик, час се издуживала, па ширила, пењала и спуштала, час уска и висока, час широка и ниска. Изгледало је као да му наквашене руке мирују, а заправо су, готово невидљиво, одређивале правац свему. То је задивило дечака.

– Ти си, као, неки чаробњак?

Човек се насмеја. – Нисам – рече не дижући главу.

– Јеси, кад можеш да од једног направиш друго.

– Није то оно што мислиш – загонетно ће овај. – Не треба увек веровати својим очима.

Јован је поћутао и наставио да прати рад мајсторових руку. Сад је купа стала да се шири. Човек је направио отвор на врху смесе, завукао руку унутра, па је најпре прстима подешавао дебљину зида, а онда једном малом дрвеном алатком равнао дно тога што је већ личило на посуду. После је на њен руб почео да

развлачи неки ваљак од умешеног теста и додаје јој висину. Па је опет глачао зидове рукама и обичном дашчицом, док најзад није крпом умоченом у воду изглачао посуду. Онда је зауставио точак и једним потезом, помоћу коњске власи, одвојио посуду од точка. Затим ју је полако ставио на даску поред себе.

Јован је био згранут. Када је човек устао, видело се да је то обичан сељак, опасан кецељом, какве је виђао по граду кад дођу да продају сир и млеко. И посуда коју је направио била је неугледна, и горе од тога. Није чак имала ни дршке. Чаролије је у тренутку нестало.

Човек је приметио разочарање на Јовановом лицу, али га оно није омело. Дохватио је нову грудву жућкастог теста и поново сео. Откинуо је мало парче, разваљао га прстима, поквасио и савио, а затим залепио на једну страну посуде. После је то поновио и добио другу ручку.

– Сад лончић може да се суши – најавио је, устао и опрао руке. – Данас ћу направити и доста другог посуђа, све док не истрошим сав материјал – рече показујући на повећу гомилу онога што је личило на умешено тесто. – Ја сам лончар, знаш. Зову ме још и грнчар.

– Ти, значи, правиш шерпе и лонце? – упита Јован тихо.

– Дабоме, дечко, знао сам да ћеш схватити.

– А шта је то од чега их правиш? – настављао је посетилац.

– Глина, иловача. То ти је врста земље – одговорио је мајстор не чекајући ново питање.

Јован поново одмери човека и просторију у којој су се налазили, па надмено рече:

– Ал’ је овде код тебе прљава! И сав си замазан.

– Такав је наш посао – мирно ће човек.

Јован се задржао у грнчаревој кућици још који тренутак, па се окренуо и нагло изашао, као што је и дошао. А грнчар је мирно наставио свој посао.

На путу до куће дечак је био ћутљив и као увређен. Кад га је учитељ упитао зашто је тако, није одмах умео да одговори. Онда се сетио да је разочаран, мада то осећање није умео да назове правим именом. Само је знао да је очекивао нешто чаробно, а да је то нешто испало сасвим обично, чак увредљиво просто. То је и рекао учитељу. Овај му је мирно одговорио да има и таквих изненађења у животу и да се на њих треба навићи.

Постепено се ово осећање губило. Док је гласно читао са учитељем, био је заборавио на њега. И док је јурио по врту у игри са сестром. Али чим су у подне сели за сто да ручају и изнели посуђе пуно хране, опет му се све вратило. „Како сам се само преварио!“, мислио је с неком горчином.

Обратио је први пут пажњу на изглед стола и посуђа, док је раније само гледао храну. Сада је приметио како је оно лепо обликовано и сјајно, већином од сребра. За виљушке се сетио да је мама рекла како су здраве због својстава које има овај драгоцен метал. А било је и дрвених посуда. На њима су стајали хлеб и воће.

– Ми немамо посуђе од земље? – упитао је мајку, надајући се потврдном одговору.

– Имамо.

– Па где је?

– У кухињи, у њему се кува.

Сад се закувало и у Јовановом стомаку. Није му се то уопште допало. Као великашки син, мислио је да је тако просто посуђе недостојно његове породице. Зато је само мало забрљао по тањиру и на зачуђене погледе одговорио да није гладан.

Али увече, пре него што је заспао, помислио је да ипак можда нешто није добро разумео. Јер ни сада није могао да схвати ону атмосферу коју је осетио кад је ушао у кућерак. Како се могао преварити? Тај човек је ипак радио нешто чудесно, иако је рекао да прави лонце. И они његови покрети који су терали глину да ради шта он хоће... Како се само мењала пред његовим очима! Није све то било тек тако. „Можда ме је сељак преварио“, помислио је. „Мора ту бити још нечег.“

Приликом наредних одлазака у подграђе, није поново свраћао код грнчара. И када би прошао поред кућерка, Јован би сваки пут окренуо главу на другу страну. Али после петнаестак дана, у пролазу је опет угледао мајстора како нешто послује око једне канте. Иако није одмах ушао, угледао га је где полива готове лонце и тестије нечим што личи на млеко, само је гушће. „Шта ли је сад па то?“, питао се, али је савладао радозналост и продужио даље. Али у повратку није издржао, већ је опет ћутке ушао. И грнчар се направио да га не види и наставио да полива шерпе и да их мирно одлаже на даску. Ни сада му ово посуђе није Јовану изгледало лепо, мада је добило неку нову, чудну жућкастопепаљасту боју.

– Шта је то? – упитао је опет без увода, показујући на суд који се нашао у мајсторовим рукама.

– Бардак за ракију.

– А мени личи на тетка Еуфемиију. Она је тако дебела и уме да се подбочи кад ме нешто пропитује – рече Јован опонашајући стару тетку.

Уместо да се насмеје, мајстор се сложи с њим. – Добро си приметио. Грнчарија често личи на човека.

„На жену“, хтео је да га исправи дечак, али није имао времена јер је већ морао да пита нешто друго:

– А зашто их умиваш?

– И то си добро рекао. Преливам их глазуром да буду лепи и сјајни, као умивени.

– Али нису.

– Стрпљења – рече мајстор. – Још нису готови.

– А кад ће бити?

– За неки дан.

И стварно, кроз неколико дана, на путу до ковачнице куда је пошао са двојицом слугу, Јован још изда лека запази дим у грнчаревом дворишту. Мајстор и још два дечка пословали су око ватре. Јован је застао у чуду. И опет је ушао у двориште да мало боље осмотри. Поново грнчар није имао времена да га погледа. А није ни чудо, јер је на средини плаца горела некаква смрдљива камара. Та хрпа била је покривена нагорелим дрвима и цреповима а подупрта камењем. „Спаљује ђубре“, помислио је дечак. Хтеде да се окрене и да оде.

А онда је грнчар жарачем разгрнуо жар и извадио једно ћупче. Добро га је погледао. Затим га је вратио на гомилу и затрпао. Потом је на хрпу бацио две-три шаке нечега што је личило на пепео и одмакао се да га пламен који је сукнуо не дохвати.

То је било превише. Јован је сада био више него сигуран да је тај сељак, „мајстор“, у ствари, неки врач. И уплашио се. Зато је пожурио за слугама до ковача, не окрећући се.

Претходни одлазак код овог занатлије остао му је у лепој успомени јер је присуствовао поткивању коња. Сетио се како су два човека довела гиздавог белца да му се ставе нове потковице. Гледао је како се труде око посла. Један је држао узде и умиривао коња, а други му је савио ногу и придржавао је како би ковач могао да замени излизане потковице.

Сада су још издалека чули ударце ковачког чекића по наковњу. Кад су ушли у узаврелу ковачницу, видели су налбантина где, купајући се у зноју, кује нову сабљу. И то је била замamna слика. Јован је био задивљен ковачевом снагом. Јасно је видео да је то што ради нешто веома тешко, према чему је поткивање коња била шала. Дуго је ударао по усијаном гвожђу и чак успевао да га савије. Јован је до тада имао прилике да много пута види сабље, и знао је колико су опасне и тешке. Очеву није смео ни да додирне, али му зато рођак дозволио да узме у руке његову. Једва је подигао. Овај човек је, међутим, самоуверено великим клештима окретао њено сечиво и усредсређено се покретао за послом. Јован је у тренутку заборавио на догађај у грнчаревом дворишту и дивио се његовој снази. У полумраку ковачнице, према ужареној светлости ватре, ковачева тамна прилика, оивичена црвенилом, учинила му се дивовска.

Али опет, кад су после неког времена сви изашли на светлост дана, ковач је, у својој гаравој кошуљи

и кецељи, са знојавим лицем и улепљеном косом, изгледао као и толики други људи које је дотад виђао. На њему више није било ничега чудесног. „Као и грнчар“, помислио је и непријатна слика из дворишта намах му се вратила. Чињеница да су обојица могла да се толико мењају била му је несхватљива и то га је збуњивало.

Да ствар буде гора, у повратку, двојица њихових слугу разговарала су међу собом. На дечаково изненађење, један је рекао како је одахнуо кад су изашли. Други му је потврдио да и он не воли то место.

„Зашто ли је тако?“, чудило се дечак у себи, али није морао ништа да их пита јер су наставили разговор.

– Ђаволски посао – рекао је први слуга.

– Није ни чудо што наши избегавају да га раде.

– Знаш већ како се каже за наковањ – надовеза се први.

– Да. Најбоље да не говоримо о томе – сложи се други па обојица заћуташе.

– А зашто да не говоримо о томе? – умеша се Јован.

– Боље је не призивати мрачне силе – озбиљно ће један од слугу.

Јовану је ово је била потврда да нешто заиста није у реду и рекао је себи да више неће завиривати ни у ковачницу, ни у грнчареву радионицу. Нешто слично казао је и мајци кад се спремао за спавање исте вечери.

– Ја нећу да будем ни ковач, ни лончар кад порастем, да знаш.

– Нећеш ни бити. Ти си син великаша – потврдила је мајка с неким чуђењем у гласу. Ово умири дечака и он убрзо заспа.

Можда би се све на овоме завршило да једног од наредних дана Јован није ишао са слугама у град. Пијачни дан привукао је много људи на велики трг. Тамо је и иначе било веома живо, а сада је све врвело од људи који су пословали и трговали. За Јована је то био поновни улазак у један примамљив, шаролик свет изван зидина мирног Малог града у којем је живео. Овде се он оглашавао мноштвом различитих звукова: било је вике, тандркања, зујања, жамора. Појављивали су се људи у најнеобичнијим оделима, од којих чак многе није могао да разуме, што га је чудило и привлачило. Имао је прилике да види и различите животиње и да се поздрави и поприча са неком децом која су му радо прилазила. Данас је чак имао среће да пропрати улазак једног трговца који је очигледно стигао издалека. Пролазак његовог каравана кроз источну капију привукао је пажњу и других људи, што су застајали да боље осмотре то шаренило.

Слуге Јовановог оца пронашле су сељанку која је продавала живину и купили гушчију маст, а затим од Дубровчана узели маслине и грожђе, и најзад натоварили на мазгу врећу с орасима и неколико јаребица. Срећом по Јована, ова трговина је потрајала јер слуге нису журиле и стално су се заустављале да попричају са сељацима. Тако је дечак могао да се поигра са осталом децом. Док су слуге расправљале са мушкарцима и добацивале служавкама, малишани су се журили између камара са робом и сељака који су седели на калдрми.

У једном тренутку Јован изненада угледа оног лончара како стоји поред лепо поређаних црвенкастих, шарених судова и убеђује неког човека да купи тестију

за воду. Овај се нећкао, узимао са простирке час једну, час другу, час трећу. У том премишљању, пролазило је време. Јован је, наравно, застао и посматрао шта се дешава. Изненадио га је ред дивних црвених ћупова, бардака и тестија, а могао је и лепо чути шта купац и продавац говоре.

– Купи прву коју си узео, та је ионако за тебе – рече грнчар.

– Како? – чудило се сељак.

– Можеш прегледати све остале, али она ти је намењена, кад ти кажем. А и добро си изабрао.

– Мислиш?

– Као прво, ти и не знаш шта те је привукло, а није ни важно да знаш, важно је да осећаш. А као друго, на тој тестији виде се, као из даљине, твоје и моје село.

– Ене де. Немој да причаш!

– Видиш ове таласасте линије – показивао је лончар. – То је наша речица. А ове цртице су куће. Знаш – рече му поверљиво – ми грнчари направимо суд онако како су нас научили наши стари. Али увек додамо и нешто своје. Ја, на пример, ставим сунце и... ево овај знак, да се зна да сам ја направио суд.

– Ко би рек'о – чудило се сељак. – Онда да купим. Наши смо.

– Него шта – обрадовао се грнчар – и нека ти добро послужи. А кад се разбије, да дођеш по нову.

Човек је најзад узео тестију и полако кренуо. И Јован је хтео да се врати деци, па се и сам окренуо да пође, али га је зауставио грнчарев глас:

– Мали, мали – позвао га је. – Дођи да ти нешто дам.

Јован је пришао мајстору помало се нећкајући.

– Дођи, слободно. И гледај сад ово – рече овај, па узе једну птичицу од керамике, принесе је устима и поче да ћурличе.

Овај пискутави звук, налик на птичји пев, допао се Јовану и он се осмехнуо. Хтео је и сам да проба, и пружио је руку да дохвати пиштаљку.

– Ево теби ова друга, нова – рече мајстор. – Да буде само твоја. Успи мало воде и дувај па ће да ти лепо свира.

Јован му захвали и радосно узео птичицу. Грнчар га помилова по коси. – А и лепо је што се занимаш за наш посао. Видео сам ја како ме пажљиво посматраш. То је добро. А, знаш, грнчарија тражи такве као што смо ја и ти: једног да је прави, а другог да је воли и користи. Ето. Иди сад.

И Јован весело отрча да пронађе слуге.

Још успут је усую мало воде у пиштаљку, као што му је речено, и ћурликао целим путем. Код куће је сестра истрчала пред њега и он јој је дозволио да и сама проба. А касније, кад им је било доста, могли су да разгледају тај малецни предмет. Закључили су да пиштаљка није друго до посудница од глине. И били су весели.

Али мало после, када су наишла два старија брата, настао је метеж. Један од њих узео је пиштаљку и почео да дува у њу, а други је покушавао да му је отме по сваку цену. У том кошкању, судић паде на плочник и разби се. Девојчица удари у плач. И Јовану кренуше сузе на очи, али загрли сестру и узео да је теши:

– Немој да плачеш, створићу ти ја другу.

Сестрица се осмехну и погледа га:

– Како то мислиш? Као неки чаробњак?

– Не, као грнчар. А грнчарија тражи такве као што смо ја и ти: једног да је прави, а другог да је воли и користи.